

„Fólk, sum leggja doyln á at lúka danskan arva burtur úr sínum málburði, ansa ikki á sama hátt eftir, tá talan er um enskt. Húskallalyndið, sum tey í donskum samanhangi eru sloppin av við, tykist at sníkja seg inn aftur í enskum samanhangi. Heldur henda gongd fram, og seta vit stongsul fyrri veginnar til Europa og Norðurlond, koma vit at skapa einar Føroyar, sum verða eintáttaðar, bygdasligar, minni norrønar, minni klassiskar, óeuropeiskari og óføroyskari, enn tær fyrr hava verið.

Gongur heilt illa, verða Føroyar ein litil býlingur í eini avbygd, tí tað USA, sum vit nú hava hug at krúpa inn undir skjúrtuvelið á, mentunarlíga, summi politiskt við, er og verður ein útjaðari í Europa“.

Hanus Andreassen, mai 1989

„Tað finnst í Føroyum tvey sløg av tjóðskaparkenslu. Hesi bæði eru sum dagur og nátt. Tað fyrri sprettur úr undirlutakenslu, øvundsjúku og valdstosta. Tey, sum umboða hesa kenslu, hava í Føroyum skapt eina nýggja itrótt: ein hug og eitt hegni til at seta fót fyrri egnar landsmenn og landskvinnur, sum vit ikki hava sætið makan til síðan donsku hjálandatiðina. Tað seinna sprettur úr kærleika, arbeidshugi og ósjálvsøkni. Henda kenslan er umboðað av øllum, sum við hondum og heila byggja he tta landið, leggja nakað niður í børnini, víðka um list og bókmentir. Tann fyrri kenslan kann gerast okkum størri kleppur enn allir útlendskir fíggindar. Tann seinna má gerast ein fólkarrøsla, skulu vit fóta okkum í komandi tíðum.“

Hanus Andreassen í mai 1989

niðurstøðan tann, at undirvísingin í einum eystur-norrønum máli á ongan hátt eigur at vera móðurmálinum, føroyskum, til ampa. Um rætt er skipað fyrri, skuldi eingin mótsøgn verið millum hesar niðurstøður.

TAÐ ER EFTIR minum tykki ikki gjørligt til fulnar at skilja tað mótnorðurlenska hugráðið í Føroyum, um vit ikki samstundis hyggja at einum øðrum ráki, sum gongur imóti frálæru í fremmandamálum yvirhøvur í Føroyum. Tað er ikki óvanligt at hoyra føroysk mentunarfólk, skúlafolk enná, kveistra frálæruna í hesum ella hasum fremmandamálinum til viks – sum dýra og óneyðuga estetikk. Ofta verður í slíkum fornum málmað, føroyingurin er hulin og óðjarvur, tá hann roynir seg sum virðistýnara. Men Finnogi Ísakson, ið minnist meir rætt einaferð var skúlamálaráðgjafi, var púra greiður í pisuroðu síni í 1979. „Hvat í Guds garði skulu vit terpa týskt til, eitt mál sum at kalla bara verður talað í Týsklandi? Ella franskt, sum mest verður talað í Fraklandi?“ (Tað nýttudæmda nøgdarsjónarmiðið hjá Finnogi er áhugavert. Eitt mál fær virði, ikki av tí, sum er yrkt, sungið, skrivað og hugsað á tí málinum, men av, hvussu nógvur milliónir tala tað. Hvi, kundi ein spurt, í Guds garði skal nakar læra føroyskt, eitt mál, sum bara verður talað av neyðar 45.000 sálum?) Tað, sum Ísakson og onnur undan honum og aftan á hann hava sáð, ber nú frukt. Ferð eftir ferð hava føroysk skúlafolk mælt til at gera stóðuna hjá fronskum og týskum veikari í hægri skúlanum í Føroyum. Slík skerjing eydnast ikki altíð. Men hesin móthumanistiski hugburðurin er sjónskur, millum leik og lærd, í Føroyum í dag.

Av fremmandamálunum stendur eitt eftir, sum eingin mælir til at skerja, og sum nógur vilja geva eina uppáttur sterkari stóðu enn fyrr. Hetta málið er enskt, ella – kunnu vit kanska siga – enskt-amerikanskt. Leggja vit nú rákið móti norðurlenskum og týsknu til europeisku høvuðsmálini saman, so hóma vit netup til avleiðing, sum Dan Petersen so beinráðið ger vart við í grein síni í Sosialinum 27. apríl í ár. Føroyar til koma – mentunarlíga og málsliga – at draga burtur úr tí norðurlenska heiligin og at reka yvir imóti Bretlandi og USA.

Fyri at skilja avleiðingarnar av einum tilikum umskifti – sum ber í sær, at enskt verður styrkt, og europeisk málini víkna, ella at enskt endar við at fúa sessin hjá donskum í Føroyum – kundi loyst seg at hátt gjøllari at enskum. Søgan visir, at fá mál tola at koma nær enskum uttan at enda sum skóklútar, avbronglað, burturtroðkað ella týnd. Vit vita øll, hvussu hevur gingist gelisku málunum í Írlandi, Skotlandi og Onglandi, og vit kenna sorgarsøguna hjá Norn, gamla hetlenska málinum. Enskt-amerikanskt er so kvæmt og rótfrekt, at tað ikki bara, sum eitt nú danskt, ávíkjar onnur mál, men at tað beinleiðis týgnir tey mál, tað kemur í nánd av. Taka vit heiminn í dýr, so hava tvey víðurskiftir eftir 2. heimsbardaga styrkt stóðuna, serliga hana hjá amerikanskum, uppáttur meira. Annað er samskiptismenningin, sum ger, at tann ráa og illkynjaða amerikanska sjónvarpsmentanin nú troðkar seg inn í hvønn krók í heiminum, og sum í Føroyum ber í sær, at Dollars og Norður og Suður nú skapa hugaheimin hjá tí einstaka, ikki biblian og kvæðini. Hitt er umskiftið í tí politisku valdsvágnini, sum hevur gjørt amerikanskt til eitt fínt harraþjóðarmál, sum europearar, norðbúgar við, undirbrottliga krúpa fyrri og herma eftir.

Føroyska málið hevur tey seinastu árin meira og meira kent sviðan av hesi gongd. Málburðurin hjá før-

oyskum børnum, ofta vaksnum við, er í dag líka so nógv avlagdaður av enskum sum av donskum. Eg havi í hesum sambandi ansa eftir nokrum, sum eg haldi vera áhugavert. Fólk, sum leggja doyln á at lúka danskan arva burtur úr sínum málburði, ansa ikki á sama hátt eftir, tá talan er um enskt. Húskallalyndið, sum tey í donskum samanhangi eru sloppin av við, tykist at sníkja seg inn aftur í enskum samanhangi. Úrslitið er, at tú ikki so sjáldan hoyrir málsliga meðvitandi fólk brúka eitt nú mis-háttar meðalvarpingar sum “Oh, my God!”, “Christ!” ella bara – Gud hjálpi mær! – “Gosh!”, tá tey skulu lýsa sína undran um okkurt. Summir føroyingar tykjust at hava slept sær undan tí danska kúgaranum, ikki tí hann var ein kúgari, men tí hann var ein óvægutur kúgari. Somu fólk geva seg gleivbeint inn undir tann meira spelna amerikanska kúgaran. Tað er t. d. tibetari púra óhugsandi, at føroyskt popplíð gevur út nýyrkta plátu við donskum teksti. Men fleiri dømr eru um, at nýyrktar føroyskar plátur koma út, við enskum teksti! Og heitur sum Blue North, Atlantic Airways og Atlantic Rhapsody (eitt ikki væl valt navn á einum listarligum stórsigri!) peika øll sama veg.

Heldur henda gongd fram, og seta vit stongsul fyrri veginnar til Europa og Norðurlond, koma vit at skapa einar Føroyar, sum verða eintáttaðar, bygdasligar, minni norrønar, minni klassiskar, óeuropeiskari og óføroyskari, enn tær fyrr hava verið. Gongur heilt illa, verða Føroyar ein litil býlingur í eini avbygd, tí tað USA, sum vit nú hava hug at krúpa inn undir skjúrtuvelið á, mentunarlíga, summi politiskt við, er og verður ein útjaðari á Europa.

Mangi rennur einum í huga, tá ein hómar fátæktina framman fyrri stavni. Eitt nú hetta: eitt mál kann ikki vaksa og blomstra, um tað ikki – á jøvnum fœti og á ein hátt, sum er eyðkendur av sínámillum virðing – kemur í samband við onnur mál. Sýta vit føroyingum atgongd til europeisku høvuðsmálini, so turka vit tær keldur upp, sum – eftir umsetingarbrúnni – geva okkara eigna máli nýtt liv, orð, vendingar, myndir, ørindislag, ljóðfall, sveigji. Málini víðkast í einum sínámillum spegldansi, har eyðkenir, litur og myndir í einum máli í heilum verða blakað yvir í eitt annað mál, har tey aftur spretta í nýggjum hami. Tað er neyvan av tilvild, at Tóroddur Poulsen, sum beint nú gevur út nýtt forkunnugt yrkingasavn, hevur lisið tysk-jødiska yrkjaran Paul Celan og týtt hansara døkku og bergtakandi musikalsku óTodesfugeþ til føroyskt. Janus Djurhuus gav føroyskum máli nakrar nýggjar litir, ikki tí at hann dugdi so væl føroyskt, men tí at hann dugdi klassisku málini og europeisku høvuðsmálini.

TAÐ, EG HAVI ætlað við hesi grein, er at royna at greiða frá, hvi tað er neyðugt – serliga hjá smáum tjóðum sum teirri føroysku – at hava eitt so fleirtáttað mentunarlígt útsýni sum gjørligt. Men við hesum havi eg bara nomið við helvtina av einum rúmar tanka. Tí útsýni er einki vert og einki til, hevur tú ikki eygur at siggja við, eitt mentunarlígt og tjóðskaparlígt stóði at standa á. Eitt brotið spegl loftar ongum myndum. Hesa tankahelvtina, hana, ið snýr seg um sjálvstílvitið, fái eg vónandi tikið uppáttur seinna.

Fyri fyrst havi eg hug at gera vart við, at føroyingar mugu halda uppát at brúka rakstrarorð sum danska imperialismu til at káva út yvir sína egna líkasælu. Vit mugu sjálfur taka á okkum ábyrgdina av at skulda okkara mentunarlíga og málsliga arv. Tvey dømr til rúðna verrið nóð mikið til at givið eina mynd av stóðuni, sum hon

er. Nøkur røsk fólk eru farin undir at tyða útlendskar teknirorð til føroyskt. Hetta arbeiði hevur ómetalan tyding, tí við tí verður nakað gjørt fyrri at stuðla málburðinum í teimum viðkomu barnaarunum, tá málið verður skapt. Men – kundi okkara ríka land ikki verið farið undir hetta fyrri 20 ella 30 árum síðani? Eitt annað dømi: Tann heildin av stevi, tónleiki, máli og sjónleiki, sum dansur og kvæðir okkara tilsamans skapa, er ein megintær í okkara mentunarlíga “samleika” (identiteti). Mer vitandi forðar einki fyrri, at vit, eftir uppskoti frá Óla Dahl, gera hesa heild til lærugrein í barnaskúla okkara. Vit hava ikki gjørt tað – enn. Dansk mentunarimperialisma?

Ellar – lat okkum hyggja inn í framtíðina – at einari av teimum mongu stórvæðingum, sum biða føroyska fólkinum handa næsta tíðarhorn. Tey seinastu árin hava vit lokkað eitt stórt tal av útlendingum henda vegin, til at seta í verk teir mongu óbunu dreymar um stórleika, sum vit klekja. Líkt er til, at sum kongsdreymurin verður til guddreym, og vit skulu hava idnaðardeplar, tunlar og oljuvinnu her, verður henda innrásin at minna um áarføri. Hvussu kann ein spyrja seg sjálfan, fer tann føroyska mentanin at trivast í meldrinum av hástorum oljusjeikum og karráum lukkuriddarum, sum tá fara at legsa hetta litla landið niður. Eg kviði fyrri, at hon verður við skerdan lut. Verður hon tað, er tað av okkara egna ávum. Men eg ivist ikki í, at tá – sum nú – fara tjóðskaparlígr profetar at geva danskari imperialismu skyldina fyrri hetta.

Fyrst í hesi grein varð nevnt, at teir føroyingar, sum nú ilskast um ta stóru nøgdina av útlendskum lærarum á hægri føroysku skúlanum, sjálvar hava innstillað hesar lærarar og fingið teir settar í starv her. Men sannleikin er uppáttur meira skizofrenur. Tí dømi er um, at føroyingur, við dyggum fakligum grundarlag, hevur søkt starv á hægri føroyskum skúla og ikki fingið tað, og at útlendingur hevur verið settur í staðin fyrri. Henda gerð varð framd m.a. av fólki, sum ger nógv burtur úr at tosa um danskan hjálandaþurð í Føroyum. Dømi er sumuleiðis um, at danskari, sum hevur lært seg at tala og skriva føroyskt til litir, og við dyggum fakligum grundarlag, hevur søkt starv á hægri føroyskum skúla og ikki fingið tað, og at útlendingur, sum einki føroyskt orð skilti, hevur verið settur í staðin. Og beint nú hevur nýggja sjálfstýrislandstýrið lýst rektarastarvið á Læraraskúlanum leyst av nýggjum, hóast føroyingur, við góðum fakligum og menniskjansligum førleika, hevði søkt. Biða teir tjóðskaparlígru reyskapparnir, sum nú ráða fyrri borgum, eftir einum donskum umsøkjara? Fyri seinna í ilskast um danskan hjálandapolitikk í Føroyum?

Tað finnst í Føroyum tvey sløg av tjóðskaparkenslu. Hesi bæði eru sum dagur og nátt. Tað fyrri sprettur úr undirlutakenslu, øvundsjúku og valdstosta. Tey, sum umboða hesa kenslu, hava í Føroyum skapt eina nýggja itrótt: ein hug og eitt hegni til at seta fót fyrri egnar landsmenn og landskvinnur, sum vit ikki hava sætt makan til síðan donsku hjálandatiðina. Tað seinna sprettur úr kærleika, arbeidshugi og ósjálvsøkni. Henda kenslan er umboðað av øllum, sum við hondum og heila byggja hetta landið, leggja nakað niður í børnini, víðka um list og bókmentir. Tann fyrri kenslan kann gerast okkum størri kleppur enn allir útlendskir fíggindar. Tann seinna má gerast ein fólkarrøsla, skulu vit fóta okkum í komandi tíðum.

Hanus Andreassen